

DEVLETLERARASI TANINMANIN KAVRAMSAL ANALİZİ POLİTİK, HUKUKİ VE ETİK BOYUT^(*)

Arş. Gör. **Dolunay ÇÖREK^(**)**

Öz: Devletlerarası tanınma, hukuki boyutunun yanı sıra politik ve etik boyutu ile de incelenmesi gereken bir meseledir. Hukuki ve politik tanıma bağlantılı olmak birlikte farklı olguları içeren kavramlardır. Birbirlerini hukuken tanıma yükümlülüğü bulunmayan devletler karşılıklı ilişki içerisine girmekte ve kimlik mücadeleleri ve çıkar çatışmaları meydana gelmektedir. Bu durum uluslararası toplumda politik ve hukuki istenmeyen neticeler doğurmaktadır. Güç dengelerinin ötesine geçmek amacıyla Axel Honneth, Mattias Iser gibi bir kısım yazar, Hegel'in tanıma kavramını felsefi yönden geliştirerek karşılıklı tanıma arayışının bireyler arasından devletlerarası ilişkilere uygulama imkânının olup olmadığını araştırmakta ve devletlerarası etik bir ilişkinin varlığını teorik düzlemde sorgulamaktadır. Bu çalışmada sadece devletler esas alınarak tanıma politik, hukuki ve etik boyutlarıyla açıklanmakta ve boyutların ne ölçüde birbirlerine etki ettiğine ilişkin çıkarımlar yapılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tanınma, Kimlik, Kurucu ve Açıklayıcı Teori, Hegel, Axel Honneth.

---

^(*) Makale Gönderim Tarihi: 02.08.2021 - Makale Kabul Tarihi: 04.10.2021.

^(**) Galatasaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü; Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı, Öğretim Elemanı (ORCID No: 0000-0003-1974-7297; dcorek@gsu.edu.tr).

CONCEPTUAL ANALYSIS OF INTERSTATE RECOGNITION POLITICAL, LEGAL AND ETHICAL DIMENSION

Abstract: Interstate recognition is an issue that needs to be examined in terms of its political and ethical dimensions as well as its legal dimension. Legal and political definitions are concepts that are related to but contain different phenomena. States that do not have the legal obligation to recognize each other enter into mutual relations and identity struggles and conflicts of interest occur. This situation has undesirable political and legal consequences in the international community. In order to go beyond the balance of power, some authors such as Axel Honneth and Mattias Iser develop Hegel's concept of recognition philosophically and investigate whether there is a possibility to apply the seeking mutual recognition to interstate relations among individuals and question the existence of an ethical relationship between states on a theoretical level. In this study, recognition is explained with political, legal and ethical dimensions on the basis of states only, and inferences are made about the extent to which the dimensions affect each other.

Keywords: Recognition, Identity, Constitutive and Declaratory Theory, Hegel, Axel Honneth.

GİRİŞ

Tanıma insanların, kolektif kuruluşların etkileşimde bulunduğu veya etkileşimde bulunmadığı her yerde geçerlidir. Bireyler ve kolektif siyasi aktörler gibi belirli bir grup insan, bir toplum, bir siyasi sistem veya uluslararası siyasi alanda belirli niteliklerin, olumlu özelliklerin, yeterliliklerin, başarıların veya statülerin tanınmasını ister.¹ Tanıma teknik bir terim olarak bir varlığa belirli bir statü atfetmekte ya da bir varlığın belirli bir statüye sahip olduğunun kabulünü ifade etmektedir.² Uluslararası ilişkilerde, sözü edilen statü sıklıkla devletlerin uluslararası hukukun hukuki özneleri olarak tanınmasıdır. Ayrıca bir halkın (egemen siyasi birlik) siyasi özerkliğinin tanınması, bir hükümet organının uluslararası hukukta bir devletin temsilcisi ola-

¹ GEİS Anna vd., "Gradual Processes, Ambiguous Consequences: Rethinking Recognition in International Relations" **Recognition in International Relations: Rethinking a Political Concept in a Global Context**, Ed. Christopher Daase, Caroline Fehl, Anna Geis, Georgios Kolliarakis, Palgrave Macmillan, New York, 2015, s. 3.

² CHWASZCZA Christine, "Recognition: Some Analytical Remarks", **International Theory**, Vol. 5, Issue: 1, March 2013, s. 160, <https://www.cambridge.org/core/journals/international-theory/article/recognition-some-analytical-remarks/2C331DB8DDA71BA31BDCD3F67C3500FF>, (Erişim tarihi: 07.01.2021).

rak kabul edilmesine işaret etmektedir. Bu durumlarda yasal bir statüden bahsedildiğinden tanıma eylemi hukuki tanıma olarak adlandırılmaktadır.³

Tanıma sadece hukuki tanımadan ibaret değildir, bu kavram Uluslararası Hukuk disiplindeki tanıma kavramını içine alan ancak ondan daha geniş felsefi bir sorunsala işaret etmektedir. Hegel'in erken dönem Jena eserlerinden Hukuk Felsefesi'nin Prensipleri eserinde ortaya koyduğu "etik yaşam" fikrine kadar geliştirdiği tanınma (*Recognition*) kavramı, öncelikle bireyler arasında kurulan ilişkide karşılıklı tanınma arzusu, kabul edilme arayışına dayanmaktadır. Bahsedilen ilişki sevgi, saygı ve değer görme isteğini içinde barındırmakta ve bu da kavrama sosyal-psikolojik bir nitelik de kazandırmaktadır. Bu bağlamda bireyler arasında gerçekleşen tanınma arayışının aynı zamanda devletlerarası ilişkilerde de söz konusu olup olamayacağı tartışılmaktadır. Tanınma teorileri farklı biçimlerde, devletlerarası ilişkilerin yapısını anlamak ve analiz etmek için Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Politika ve Uluslararası Hukuk alanlarına taşınmaktadır.

Siyaset teorisyenlerinin bir kısmı tanınma kavramının devletlerarası süreçlere uygulanabilirliği konusunda şüpheci kalmışlardır. Bunun sebebi, bireyler ve toplumsal hareketlerle ilgilenen bir teorinin, devletler gibi büyük kolektifler arasındaki bireysel güdüleri ve etkileşim kalıplarını aydınlatmak için tam olarak nasıl kullanılabileceği hakkındaki çekincelerdir.⁴ Devletlerin bireylerin aksine resmi veya gayri resmi biçimler açısından başkalarını tanıyabilecekleri veya yanlış tanınmayı (*Misrecognition*) nasıl deneyimleyecekleri araştırılan sorular arasındadır.⁵

Devletlerarası ilişkilerde tanınma meselesinin öncelikle politik boyutu mevcuttur. Politik tanınma teorileri, devletlerin uluslararası toplumda tanıma eylemleri yoluyla aktör olabildiklerini ve etkileşime girdiklerini varsaymaktadır. Etkileşimler sayesinde tanınma mücadelelerinin doğduğu ve uluslararası sistemin yeniden üretildiği fikri hâkimdir. Devletlerin çıkarlarına bağlı olan politik tanımanın, güçlü ve zayıf devletlerin meydana getirilmesinde ve bu devletlerin aralarındaki çatışma ile dengenin sağlanmasında rolü olduğu düşünülmektedir. Devletlerin hukuki tanınması, varlık koşulları ile hak ve yükümlülüklerle sahip olabilmeleri bakımından tartışılmaktadır. Politik tanıma ile karşılaştırıldığında hukuki tanıma teorileri, tüm devletleri ortak normlar etra-

---

³ CHWASZCZA, s. 161.

⁴ CHWASZCZA, s. 4.

⁵ CHWASZCZA, s. 4.

finda birleştirilerek tanınmaya ilişkin yaygın bir ölçüt belirlemeye çalışmaktadır. Çünkü devletler çıkarlarına uygun düştüğü oranda ve diplomatik ilişki kurmak istiyorlarsa diğer devletleri tanımaktadır. Tanınmamanın ağır sonuçları ortaya çıksa da devletler, bir siyasi toplumu hukuken tanıma yükümlülüğü olduğunu da kabul etmemektedir. Bu sebeple devletlerarası ilişkilerin etik boyutunun da tanımlanması gerektiği savunulmaktadır. Etik tanıma teorileri, devletlerin uluslararası bir toplumda eşit haklara ve yükümlülüklerle sahip olması gerektiği konusundaki hukuki tavrın ötesine geçmektedir. Hukuken belirlenen ortak normların yorumlanması ve uygulanması yine devletlerin iradesine bırakılmıştır.⁶ Dolayısıyla etik tanıma, devlet iradelerinden bağımsız bir biçimde eşit ahlâki değer varsayımından yola çıkmakta ve eşit değeri, karşılıklı tanınmanın bir sonucu olarak paylaşılan ahlâki çerçevenin temelini koymaktadır.⁷ Ancak etik tanıma ilişkisi, ne ölçüde hukuki ve politik tanınmanın etkisi altında kalır ve gerçekten mevcut olabilir mi gibi sorular tartışılmayı beklemektedir. Çalışmanın amacı, devletlerarası tanınmanın üç ayrı boyutunun analizini yaparak bahsedilen soruları değerlendirmektir.

I. DEVLETLERARASI TANINMANIN POLİTİK BOYUTU

1. Hukuki Tanınmadan Farkıyla Politik Tanınma

Devletler uluslararası ilişkilerin ve uluslararası hukukun merkezi aktörleridir. Bir siyasi topluluğun devlet olması diğer devletler ve topluluklarla ilişkisine bağlıdır. Bu bağlamda devletlerin tanınması meselesi ile devletlerin ortaya çıkması ve sona ermesi yakından ilişkilidir. Uluslararası Hukuk disiplininde tanınma, siyasi gelişmelerin ve değişimlerin sonucunda çeşitli teorilerle temellendirilmiştir. Tanım vermek gerekirse hukuken tanınma, “*Bir siyasi toplumun, uluslararası hukuk anlamında bir devlet olduğu ve uluslararası hukukun devletler için öngördüğü hukuki statüye tabi olduğu hususunun diğer devletlerce kabul edilmesi*” anlamına gelmektedir.⁸ Anlaşılacağı üzere tanınma, uluslararası hukukun devletler için öngördüğü hukuki statünün diğer devletler tarafından kabul edilmesi şartına bağlanmaktadır. Ancak uluslararası hukuk, tanınmanın gerçekleşmesi için devletlere bir kabul etme zorunluluğu

⁶ BARTELSON Jens, “Three Concepts of Recognition”, **International Theory**, Vol. 5, Issue: 1, March 2013, s. 118, <https://www.cambridge.org/core/journals/international-theory/article/three-concepts-of-recognition/04CBBA44599E09717F1EDC3997F55D90>, (Erişim tarihi: 07.01.2021).

⁷ BARTELSON, s. 118.

⁸ ÖKTEM Emre, “Teori ve Uygulamada Uluslararası Tanınma”, **Erdoğan Teziç’e Armağan**, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, No: 5, 2007, s. 433.

yüklememektedir. Bir devlet diğer devleti tanınmanın tüm koşullarını yerine getirmiş olsa bile istediği zaman tanıyabilir veya hiç tanımayabilir. Dolayısıyla tanınma her ayrı devletin kendi iradesine bırakılmıştır, tanınmanın gerçekleşmesini sağlayan merkezi bir organ mevcut değildir.⁹

Tanınmayı meşru kılan hukuki bir otoritenin olmaması, devletlerin tanınmayı bir dış politika aracı olarak kullanmasına zemin hazırlamaktadır.¹⁰ Örtüşen veya çatışan siyasal çıkarlar bir devletin tanınma arayışına girmesine yol açmakta ve tanınma uğruna diğer devletlerin isteklerine uygun kararlar almasına neden olmaktadır.¹¹ Tanınma her ayrı devletin iradesine bırakıldığı için bir devlet sadece onu tanıyan devletin nezdinde diplomatik ilişkiler kurabilmektedir. Bu durum tanınmanın farklı boyutlarda incelenmesini gerektirmiş ve çeşitli politik teoriler üretilmiştir. Hans Kelsen “*Recognition in International Law*” isimli makalesinde tanınmanın politik boyutunu vurgulamakta ve politik tanıma ile hukuki tanıma arasında çeşitli ilişkiler kurmaktadır.

Kelsen tanınma teriminin iki farklı fakat tam anlamıyla birbirinden ayırlamayacak eyleme işaret ettiğini belirtmektedir: Bir yanıla politik bir eylem ve diğer yanıla hukuki bir eylem.¹² Politik tanıma tamamen devletlerin keyfi aldığı kararlara bağlıdır. Bu eylemin daha sonra doğuracağı hukuki etkiler olabilir ancak tanınan bir devletin veya hükümetin hukuki varlığında kurucu bir rol oynayamaz. Politik tanıma, devletlerin hukuken var olduğu varsayımına dayanmaktadır.¹³ Bir devletle veya siyasi toplulukla karşılıklı ilişki kurma isteği politik tanıma eyleminin temelini oluşturmaktadır.¹⁴ Kelsen’ e göre politik tanımayı reddetmek sınırlı durumlarda mümkün olabilir. Bir devletin güncel hükümetinin diğer bir devlet tarafından politik olarak tanınmaması durumunda her iki devlet arasındaki karşılıklı ilişki uluslararası hukukun gerektirdiği tüm hak ve yükümlülükler tâbidir. Ancak hakları kullanan ve yükümlülükleri yerine getirme girişiminde bulunan yine tanınma-

---

⁹ ÖKTEM, s. 433.

¹⁰ EMİNOĞLU Ayça, “Uluslararası Politikada Devletlerin Tanınması: Ayrılma ile Ortaya Çıkan Devletlerde Tanınma Sorunu”, **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 9, 2015, ss. 124-127.

¹¹ EMİNOĞLU, ss. 124-127.

¹² KELSENS Hans, “Recognition in International Law: Theoretical Observations”, **The American Journal of International Law**, Cambridge University Press, Vol. 35, No. 4, October 1941, s. 605.

¹³ KELSENS, s. 605.

¹⁴ KELSENS, s. 605.

yan hükümet tarafıdır.¹⁵ Kelsen şöyle bir düşünce deneyi yapmaktadır: Bir A devleti, B devletinin hükümetini tanımayı reddetmekte ancak B devletinin kendisini tanıdığı için B devletinden kendi devleti ile olan ilişkisinde uluslararası hukuktan kaynaklanan görevlerini yerine getirmesini beklemektedir. Bu durumda A devleti, B devletinden talep ettiklerinin B devletinin güncel hükümeti tarafından karşılandığını kabul etmek zorunda olduğu gibi, B devletinin hükümetinin herhangi bir talebini de hükümeti tanımadığı gerekçeyle reddetmemelidir.¹⁶ Dolayısıyla bir devletin başka bir devletle karşılıklı ilişkisi içerisinde o devleti ve hükümetini tanımama özgürlüğü söz konusudur. Ayrıca karşılıklı politik tanımayı bitirme hakkına da sahiptir ancak söz konusu ihtimalde hukuki yükümlülükler etkilenmemelidir.¹⁷

2. Devletler ve Kimlikler: Politik Tanınma Mücadelesi

Politik tanıma, uluslararası ilişkilerde kimin ilgili bir aktör olarak sayıldığı ve bu aktörlerin diğer benzer aktörler tarafından tanınmalarıyla uluslararası sistemde statülerini nasıl kazandıklarıyla ilgilidir.¹⁸ Politik tanıma teorileri üç şeyi açıklamaya çalışmaktadır: “*Birincisi, devletlerin nasıl devlet haline geldikleri araştırılır ve devletlere özgü bazı özelliklerin nasıl kazanıldığı ortaya konulur. İkincisi, devletlerin diğer devletlerle etkileşim yoluyla göreceli konumlarını nasıl kazandıkları ve bu tür etkileşimlerin bir sonucu olarak uluslararası sistemin nasıl tabakalaştığı ifade edilir. Üçüncüsü, bu teoriler yukarıdaki süreçleri bir tanıma mücadelesinin sonuçları olarak gördükleri için aynı zamanda çatışmanın neden mümkün ve hatta kaçınılmaz olduğunu açıklama iddiasındadırlar.*”¹⁹ Bu anlatımlarda, tanıma mücadelesinin eşit olmayan taraflar arasında gerçekleştiği, güçlü tarafın zayıf olanı tanıma ya da alıkoyma konumunda olduğu fikri hâkimdir.²⁰ Tıpkı bireylerin karşılıklı tanıma ilişkisi içerisinde yaşadığı çatışmalar gibi devletlerin de bir güç mücadelesi ve denge arayışında olduğu ileri sürülmektedir. Tanınma mücadelesi kolektif varlıkların kimlik arayışı tezine de dayandırılmaktadır.²¹

---

¹⁵ KELSEN, s. 615.

¹⁶ KELSEN, s. 615.

¹⁷ KELSEN, s. 615.

¹⁸ BARTELSON, “Three Concepts of Recognition”, s. 111.

¹⁹ BARTELSON, s. 111.

²⁰ BARTELSON, s. 111.

²¹ RINGMAR, Erik, “The International Politics of Recognition”, **The International Politics of Recognition**, Ed. Erik Ringmar, Thomas Lindemann, Routledge, New York, 2016, s. 3.

Tarihsel sürece tanınma mücadelesi perspektifinden bakıldığında, bahsedilen tezi destekleyen birçok örnekle karşılaşılmaktadır. Tanınmanın 19. yüzyılda, “Avrupa Kamu Hukuku” ve sömürgecilik uygulamalarının bir aracına dönüştüğü belirtilmekte, güçlü devletlerin yeni devletlerin kurulmasını denetlediği ve bu devletlere doğum belgesi dağıttığı ifade edilmektedir.²² Daha da önceye, 17. yüzyıla gidildiğinde İsveç’in neden “ilk bakışta” geçerli nedenler yokken 1630 tarihinde Otuz Yıl Savaşı’na girmeye karar verdiği aynı tezle açıklanmaktadır: Ringmar, İsveç’in savaşa girme kararının ardında, Gustavus Adolphus’un (İsveç Kralı) bir egemen olarak tanınmak arzusunun olduğunu ve bununla birlikte İsveç’in bağımsız bir devlet olarak tanınması isteğinin de yattığını vurgulamaktadır.²³ Avrupa’daki diğer güçlerle aynı şekilde savaşa gitmenin nedeni, İsveç’in o zamanki kendilik algısı ile İsveç ile kralının o zamanın egemen Avrupa güçleri tarafından gerçekte nasıl algılandığı arasındaki uyumsuzluktur.²⁴

“Westphalia Düzeni” olarak isimlendirilen uluslararası sistemin temeline uzunca bir süre *Realpolitik*²⁵ kavramı konmuştur. Bu kavram uluslararası ilişkilerde politik realizme karşılık gelmiş ve İkinci Dünya Savaşı’nda yaşanan gelişmelerle güç kazanmıştır. Devletlerarası ilişkilerde neler olup bittiğinin anlaşılması için sadece “olan” a başvurmak gerektiği savunulmuş ve güç ilişkileri esas alınmıştır.²⁶ Hobbes’un insan doğası için ortaya koyduğu özünde bencil olmak, güç ve iktidar hırsıyla hareket etmek devletlere atfedilmiştir.²⁷ Bireylerin sadece çıkarlarının peşinden koşması gibi devletler de sadece ulusal askeri menfaatlerinin peşinden koşmaktadırlar. Ulusal çıkarlar da savaş gibi yalnızca güç ilişkilerinin içinde belirlenmektedir.²⁸ Bu sebeple çıkarların ahlâki, evrensel temalar ve hukukun belirlediği sınırlar içerisinde oluştuğunu ileri sürmek bir

²² ÖKTEM, “Teori ve Uygulamada Uluslararası Tanıma”, s. 432.

²³ BARTELSON, “Three Concepts of Recognition”, s. 112.

²⁴ BARTELSON, s. 112.

²⁵ “*Realpolitik*, ideallerden çok pratik hedeflere dayanan politika anlamına gelmektedir. Kelime, İngilizcede “gerçek” anlamına gelmez, daha çok “şeyleri” ifade eder. Bu nedenle şeylere olduğu gibi uyum sağlama politikasıdır. Realpolitik, pragmatik, saçma sapan bir görüş ve etik mülahazalara aldırış etmemeyi önerir. Diplomaside, genellikle amansız, ancak gerçekçi, ulusal çıkar arayışı ile ilişkilendirilir.” Alıntı için bakınız: “Realpolitik” <https://www.britannica.com/topic/realpolitik>, (Erişim tarihi: 22.01.2021).

²⁶ ERALP Atila, “Uluslararası İlişkiler Disiplini’nin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması”, **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, Der. Atila Eralp, 4. bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s. 71.

²⁷ Uluslararası İlişkiler öğretilerinde Realizm olarak bilinen bu yaklaşımın en önemli temsilcisi Hans J. Mongenthau’dur. ERALP, ss. 72-75.

²⁸ ERALP, ss. 72-75.

yanılgıdır.²⁹ Gücün hukuka galip geldiği birçok düşünür tarafından da ifade edilmiştir. Örneğin Bismarck, “Zamanımızın sorunları, hukuki kararlar ve çoğunluk oylarıyla değil, kan ve demirle çözülecektir.” diye belirtmektedir.³⁰

Politik tanınma mücadelesinin temellendirilmesinde varlığını koruyan Realist yaklaşım daha sonra yerini başka bakış açılarına bırakmıştır. Çünkü devletlerin ulusal çıkarlarını sadece güç ilişkilerine dayandırmak, yaşanan gelişmelere bakıldığında oldukça yetersizdir. Örneğin Sovyetler Birliği’nin dağılması ile her ayrı devletin egemen birer devlet olarak tanınması isteği, sadece devletlerarasındaki savaş koşullarına bağlanamayacak kadar kapsamlıdır.³¹ Tarihsel gelişmeler tıpkı 17. yüzyılda İsveç’in savaşa girme örneğinde olduğu gibi farklı politik kavramlarla açıklanmalıdır. Böylece tanınma mücadelesinde eski *Realpolitik* merkezli bakış terk edilmiş ve yeni *İdentitätsproblematik* (kimlik sorunu) benimsenmiştir.³² Bu değişimin temelinde, devletlerin diğer devletlerle ilişkisinin belirleyici unsurları olarak devletlerin iç yapılarında meydana gelen politik meseleler yatmaktadır.³³ Kimlik sorunu bu unsurların başında gelmektedir. İçeride meydana gelen aidiyet mücadelesi, dışarıda da kimlik sorunu olarak tezahür edebilir.

Bir devletin kimliği, öncelikle devletlerin de insanlar gibi düşünülüp düşünülemeyeceği problemini gündeme getirmiştir. Devletin kimliği hakkında konuşmak ve bu kimliğin bireylerin kimlikleriyle aynı şekilde biçimlendiğini varsaymak elbette zordur.³⁴ Dolayısıyla devlet ile insan arasında ne gibi benzerlikler ve farklılıklar olabileceğine dair birçok görüş ortaya atılmıştır. Bir kısım düşünür, metaforik anlatımlar ile insanlara ait özelliklerin devletlere atfedebileceğini ileri sürmektedir.³⁵ İlişki kurmanın tek yolu ise gözlemlenebilir gerçekler olamayacağı için dildir. Devletlerin eylemleri insan

²⁹ ERALP, ss. 72-75.

³⁰ ÖKTEM Emre / KURTDARCAN Bleda, “Uluslararası Hukuk Varmış, Ona Geçen Gün Yolunda Rastladım”, *GSÜHFD*, S. 57, 2007, s. 53.

³¹ ERALP, “Uluslararası İlişkiler Disiplini’nin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması”, ss. 72-75.

³² RINGMAR, “The International Politics of Recognition”, s. 4.

³³ ERALP, “Uluslararası İlişkiler Disiplini’nin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması”, s. 87.

³⁴ RINGMAR, “The International Politics of Recognition”, s. 4.

³⁵ “Dünya meseleleriyle ilgili herhangi bir gazete makalesini alın. Bu metinler dünya görüşünün eleştirel veya onaylayan gözleri önünde “seçenekleri değerlendiren”, “agresif davranan”, “anlaşmalar imzalayan” veya “yaptırımları tehdit eden” devletlerle dolu olacaktır... Bu mecazi küme ve bununla ilişkili performatif pratikler, ideal olarak uygun göründükleri mutlakiyetçi yöneticiler tarafından hevesle benimsenmiştir.” RINGMAR, s. 5.

davranışları gibi gözlemlenip değerlendirilemeyeceği için ancak yorumla bir devlete insan özneliği atfedilebilir diye düşünülmektedir.³⁶ Diğer bir görüş ise, devletleri insan değil aktör olarak kabul etmektedir.

Devletler birçok açıdan insanlardan ayrılır: İnsanlar çoğunlukla çelişkili ve akılcı olmayan davranışlarda da bulunabilirler ve insanların zihnini okuyup anlayabilmek çok daha karmaşıktır.³⁷ Devletlerin örgütlenme yapısı, kurumlarının hareket tarzı insan zihninden çok daha fazla ipucu verebilir. Ayrıca insan her şeyden önce biyolojik bir varlıktır.³⁸ Devletlerin insan olmaması onlara kimlik ve çıkarların atfedilemeyeceği anlamına gelmemektedir. Alexander Wendt'in birer aktör olarak devletlerin çıkarlarının kimlikleriyle şekillendiğine ilişkin teorik açıklamaları mevcuttur. “Devletlerin kısmen iç yapılardan oluştuğu gerçeği, hiçbir şekilde birbirleriyle etkileşime girerek kimlik ve çıkar oluşturmalarını engellemez ki uluslararası sistemde devletler hakkında ilginç olan pek çok şey, birbirleriyle olan sosyal ilişkilerinden oluşur.”³⁹ Devletlerin çıkarları olduğu kabul edilmelidir ancak bu çıkarlar Realistlerin öne sürdüğü gibi sadece savaş ve ekonomik gerekçelerle oluşmaz: Devletler her aktör gibi öncelikle kim ya da ne olduklarını tanımlamakta ve ondan sonra çıkarlarını belirlemektedirler.⁴⁰ Wendt'in yaklaşımına göre, devletler öncelikle asli unsurları bulunan kolektif bir kimliğe sahiptirler. Bu görüş şu cümle ile netleştirilir: “İnsanlar açısından beden, devletler açısından birçok beden ve toprak.”⁴¹ Devletler topluluk düzeyinde bir grup benliğine sahiptirler.⁴² İkinci olarak Wendt devletlerin rol kimlikleri olduğundan bahsetmektedir. Roller, içinde bulunulan yapıya uygun beklentilerin şekillendirdiği eylemlerdir. Dolayısıyla rol kimlikler tek başına oluşturulamaz.⁴³ Devletlerin diğer devletlerle ilişkisinde paylaşılan roller devletin kimliğini dinamik biçimde değiştirir ve dönüştürür.

---

³⁶ RINGMAR, ss. 5-6.

³⁷ Realist yaklaşıma tamamen karşı olmayan ancak kimlik kavramını önceleyen bir başka yaklaşım Alexander Wendt'in İnşacı Teorisi'dir. (*Constructivist Approach*) WENDT Alexander, **Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi**, (çev. Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer İhlamur Öner), 2. bs., Küre Yayınları, İstanbul, 2016, ss. 268-272.

³⁸ WENDT, ss. 268-272.

³⁹ BARTELSON, “Three Concepts of Recognition”, s. 113.

⁴⁰ DEMİRTAŞ ÇOŞKUN Birgül, “Alexander WENDT, Social Theory of International Politics” (Kitap İncelemesi), **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği, Cilt: 2, Sayı: 7, Güz 2005, s. 190.

⁴¹ WENDT, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*, s. 280.

⁴² WENDT, s. 280.

⁴³ WENDT, s. 282.

Wendt devletlerin kimlik ve çıkarlara sahip olmasını arzu + inanç = eylem formülü ile açıklamaktadır.⁴⁴ Arzu devletin çıkarlarına ve inanç da kimliğine karşılık gelmektedir. Wendt'e göre, uluslararası sistemde bu iki değişken rasyonalist insan modeli anlayışındaki gibi birbirinden ayrı iki değişken olarak düşünülmemelidir. Kimlik ve çıkarlar birbirlerinin açıklayıcı ve tamamlayıcı rollerini üstlenirler.⁴⁵ Böylece devlet, diğer devletlerle bir sosyalleşme yaşayarak her iki değişkenin uyumlu çalışmasına göre karar almaktadır.⁴⁶ Gerek devletlerin egemen eşitliğinin kabul edilmesi gerekse self-determinasyon hakkının gerçekleşmesi de aslında bu formülasyona bağlıdır. Bir devlet kendi kimliğini korumak için diğer devleti tanımama eyleminde bulunabilir, çünkü bu durum aynı zamanda ulusal çıkarına da ters düşebilir.

II. DEVLETLERARASI TANINMANIN HUKUKİ BOYUTU

1. Devletlerin Hukuki Tanınmasının Anlamı ve İşlevi

Devletlerin tanınması hususundaki tartışmalarda çoğunlukla tanınmanın baskın bir politik doğası olduğundan bahsedilmekte ve hukuki süreçleri de dış politikaların yönlendirdiği ifade edilmektedir. Bu yönlendirme inkâr edilemezse de tartışılması gereken husus uluslararası hukukun gücü ve tanınmanın hukuki sonuçlarının ne şekilde ve ölçüde uluslararası politikaya etki ettiği. Her ne kadar politik tanınma teorilerinde devletin varoluşu ile tanınması arasındaki ilişki, kimlik ve ulusal çıkarlar gibi unsurlarla temellendirilirse de devletlerin bölünmesine ve yeni devletlerin ortaya çıkışına zemin hazırlayan uluslararası antlaşmalar mevcuttur. Antlaşmaların hukuki bağlayıcılığı ve oluşturdukları yeni ilke ve doktrinler uluslararası toplumun tamamına etki ederler. Örneğin devletlerin iç işlerine karışmama, self determinasyon, egemen eşitlik ve toprak bütünlüğüne saygı gibi ilkeler göz önüne alınmalıdır.⁴⁷

⁴⁴ WENDT, ss. 151, 288.

⁴⁵ WENDT, ss. 151, 288.

⁴⁶ Wendt buna şöyle bir örnek vermektedir: “İkisi de ABD ile aynı coğrafyada bulunan Kanada ve Küba'nın ABD'nin silahlı gücüne yönelik politikaları ve yaklaşımları farklıdır. Materyal faktör, yani ABD'nin askeri gücü her ikisi için de aynıdır ancak ikisinin bunu algılayış şekli pek çok nedenden dolayı farklıdır. Bu farklılığın başlıca nedeni her iki ülkenin kimliklerinin birbirlerinden farklı olması ve buna paralel olarak ulusal çıkar tanımlarını farklı yapmış olmalarıdır.” DEMİRTAŞ COŞKUN, “Alexander WENDT, Social Theory of International Politics”, s. 191.

⁴⁷ ŞÖHRET Mesut, “Uluslararası Hukukta Devletlerin Tanınmasının Hukuki Boyutu ve Tanınma ile İlgili Başlıca Normlar”, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD)*, Sayı: 38, 2019, s. 64.

Hukuki tanınma teorileri bize belirli bir devletin uluslararası toplumun bir üyesi olarak nitelendirilmesi için ne gerektiğini söylemektedir. Çünkü hukuki tanınma, kesin ve yaygın olarak paylaşılan devlet olma kriterlerinin temelinde dayanarak üyeliğin kabul edilmesi anlamına gelmektedir.⁴⁸ Uluslararası hukukta antlaşmalar ve çeşitli uygulamalar aslında uluslararası toplumda tanımaya karar veren bir merkezi organ olmadığı için bir boşluğu doldurmaktadır denilebilir. Bu bağlamda hukuki tanıma uluslararası ilişkilerde en büyük eşitleyici ve düzenleyici olarak nitelendirilmektedir.⁴⁹ Devletlere aynı hak ve yükümlülükler dizisinin, yalnızca kendi egemenlikleri temelinde ve kendi içindeki görece konumlarına bakılmaksızın verilmesi amaçlanmaktadır.⁵⁰ Bu amacın gerçekleşmesi için hukuki tanınma teorilerinin iki temel soruna cevap vermesi gerekir: Birincisi hangi kriterler ile siyasi varlıklar egemen devletler olarak tanınacaktır? İkincisi, bu kriterleri kim yorumlayacak ve karar verecektir? (Tanınmanın sadece devlet iradesine bırakılıp bırakılmaması sorunu)⁵¹ Bu sorular önemlidir, çünkü tanımaya karar veren bir merkezi organ yoksa da uluslararası toplumda çeşitli devletler baskın otoriteler kurarak “tanınmayan devletler” sorununu gündeme getirmektedir.

2. Hukuki Tanınma Teorileri

Hukuki tanınma öğretide genellikle iki teoriyle açıklanmaktadır: Kurucu (*Constitutive Theory*) ve Açıklayıcı Teori (*Declaratory theory*). Bu ayrımın temelinde devletlerin uluslararası ilişkilerinde hak ve yükümlülükler sahip bir özne olarak ortaya çıkmasına bağlanan koşullar yatmaktadır.

A. Kurucu Teori

Kurucu teori, “Devletin fiilen bağımsızlığını kazandığı sürecin değil, diğer devletler tarafından yapılan tanıma tasarrufunun yeni bir devleti ortaya çıkardığını ve ona tüzel kişilik kazandırdığını savunur.”⁵² Böylece bir devlet diğer devletlerin tanıma eylemi olmaksızın tam yetkili bir uluslararası hukuk

⁴⁸ BARTELSON, “Three Concepts of Recognition”, s. 114.

⁴⁹ BARTELSON, s. 114.

⁵⁰ BARTELSON, s. 114.

⁵¹ BARTELSON, s. 115.

⁵² SHAW Malcolm N., **Uluslararası Hukuk**, Çeviri Ed. İbrahim Kaya, (çev. Yücel Acer, İbrahim Kaya, M. Turgut Demirtepe, G. Engin Şimşek), Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 2018, s. 316.

kişisi olamamaktadır. Kurucu teori açısından bir siyasi topluluğun tek başına devlet olma özelliklerini yerine getirmesi yeterli görülmez ve kurucu bir unsur olarak tanınmış olma şartı da eklenir.⁵³ Kurucu teori özellikle Lassa Oppenheim, Hersch Lauterpacht gibi düşünürler tarafından temsil edilmiştir. Sayılan düşünürler arasında da bazı görüş farklılıkları mevcuttur.

Oppenheim, devletlerarası tanınmanın niteliğini Milletler Topluluğu üzerinden ifade etmiş ve topluluğa halihazırda üye olmayan ancak üye olmak isteyen her devletin tanınmasının gerekli olduğunu vurgulamıştır. Ona göre bir devlet, doğduğu zaman zaten var olan üyeler tarafından tanınmıştır ve yalnızca ve münhasıran tanınma yoluyla uluslararası bir kişilik kazanmaktadır.⁵⁴ Oppenheim tanımayı devletlerin iradesine bırakmıştır ve devletin tanınmayı talep etme hakkı mevcut değildir.⁵⁵

Kurucu teori 19. ve 20. yüzyılda da uluslararası hukukta tutulan bir görüş olmuştur. Bunun sebebi ise hukuki pozitivizmin geçerli normların yegâne kaynağı olarak rıza unsurunu (irade) temel alması olabilir.⁵⁶ Ancak rıza unsuru, tanınmayı tanıyan devletler arasında bir meseleden ziyade ulusal çıkarların bir tezahürüne indirgeme riskini meydana getirmiştir. Dolayısıyla hukuki tanıma politik tanınmanın tamamlayıcı unsuru olma tehlikesini taşıdığından Lauterpacht ve Kelsen gibi düşünürler kurucu teorisinin farklı versiyonlarını üretmişlerdir.⁵⁷

Oppenheim'a karşı çıkan Lauterpacht, devletlerin devlet olma koşullarını yerine getiren siyasi toplulukları tanıma yükümlülüğü olduğunu ileri sürmektedir.⁵⁸ Çünkü daha önce de değinildiği gibi tanımayı gerçekleştirecek bir merkezi organ olmadığından bu görev Lauterpacht'a göre devletlere düşmektedir.⁵⁹ Lauterpacht doktrini de birçok yönden eleştirilmiştir: Öncelikle bir devletin, henüz devlet olmamış bir topluluğa karşı uluslararası hukukta yükümlülük

⁵³ ÖKTEM, "Teori ve Uygulamada Uluslararası Tanıma", s. 434.

⁵⁴ OPPENHEİM L., **International Law: A Treatise Vol. 1**, "Recognition a condition of Membership of the Family of Nations", Second Edition, Longmans, Green and Co., New York, 1912, s. 116; ERTÜRK Erdem, "Uluslararası Hukukta Tanıma Teorilerinin Eleştirel Değerlendirilmesi", **Ankara Barosu Dergisi**, Cilt: 78, Sayı: 1, 2020, s. 197.

⁵⁵ ERTÜRK, "Uluslararası Hukukta Tanıma Teorilerinin Eleştirel Değerlendirilmesi", s. 197.

⁵⁶ BARTELSON, "Three Concepts of Recognition", s. 115.

⁵⁷ BARTELSON, s. 115.

⁵⁸ SHAW, *Uluslararası Hukuk*, s. 319.

⁵⁹ ÖKTEM, "Teori ve Uygulamada Uluslararası Tanıma", s. 433.

altına girmesi gerekecektir.⁶⁰ Ayrıca her ne kadar bu doktrin daha uygulanabilir gibi gözükse de tanıma yükümlülüğünün olduğu kabul edildiğinde ve ilgili devlet ya da devletler tanımamakta direndiği durumda, henüz devlet olmamış siyasi topluluğun tanıma hakkının varlığından bahsedilebilecektir.⁶¹

Kelsen'e gelindiğinde, düşünürün kurucu teoriyi geliştirdiği mi yoksa açıklayıcı teorinin bir temsilcisi mi olduğu konusunda öğretilerde farklı görüşler söz konusudur.⁶² Bu ayrılmanın sebebi, "*Hukuki tanıma işlemi, bir olgunun tespit edilmesidir; bir iradenin ifadesi değildir*" ifadesi olabilir.⁶³ Kelsen politik ve hukuki tanıma arasındaki farkı açıklamaya giriştiğinde öncelikle uluslararası hukuk ile ulusal hukuk arasında bir ilişki kurmaktadır: Her bir hukuki düzen gibi uluslararası hukukun da olayları kesin sonuçlara bağlaması gerektiğini ifade etmektedir. Bu sebeple uluslararası hukuk, tıpkı ulusal hukukların öznelerini belirlediği gibi hangi koşullarla devletin uluslararası özne olabileceğini belirlemelidir. Aksi takdirde uygulanabilirliğini yitirir.⁶⁴ Kelsen ardından tanıma işleminin bir anlaşma olmadığını vurgulamaktadır: Çünkü anlaşma, halihazırda birbirleriyle ilişki içerisinde varolan iki özne arasında gerçekleştirilir. Halbuki tanımada, varolan bir özne ile onun yaratacağı bir işlemle "varolacak" bir özne mevcuttur.⁶⁵

Kurucu teorinin devletin oluşumunu tanıma şartına bağlaması Hegel'in Hukuk Felsefesi'ne de dayandırılmaktadır.⁶⁶ Bunun sebebi Hegel'in, bireyin özgür iradesini ancak önce ailede daha sonra sivil toplumda ve en son devlette tanınması ile tam olarak kazanabileceğini ileri sürmesidir.⁶⁷

⁶⁰ ERTÜRK, "Uluslararası Hukukta Tanıma Teorilerinin Eleştirel Değerlendirilmesi", s. 198.

⁶¹ SHAW, Uluslararası Hukuk, s. 319.

⁶² ÖKTEM, "Teori ve Uygulamada Uluslararası Tanıma", 51 numaralı dipnot, s. 436.

⁶³ KELSEN, "Recognition in International Law", s. 608.

⁶⁴ KELSEN, s. 606.

⁶⁵ KELSEN, s. 609.

⁶⁶ BARTELSON, "Three Concepts of Recognition", s. 115.

⁶⁷ "*Bir birey başka şahıslarla ilişkisi dışında bir gerçek şahıs olmadığı gibi, bir devlet de başka devletlerle ilişkisi dışında bir gerçek birey olamaz. Gerçi, bir devletin meşruluğu veya daha doğru bir deyişle dışa dönük yüzü söz konusu olduğunda, onun hükümdarının meşruluğu tamamen o devletin bir iç sorunudur. (Bir devlet, başka bir devletin işlerine karışmamalıdır.) Ama öte yandan, bu meşruluk yine de başka devletlerce tanınmakla tam ve nihai geçerliliğini kazanır. Fakat bu tanıma aynı zamanda bir garantiyi de gerektirir ki bu tür tanınan devletin aynı şekilde kendisini tanıyan öteki devletleri tanıması yani onların bağımsızlığına saygı göstermesidir. Bunun için bir devletin iç işlerine karşı öteki devletler kayıtsız kalamazlar.*" HEGEL G.W.F., "Paragraf 331", **Hukuk Felsefesi'nin Prensipleri**, (çev. Cenap Karakaya), 2.bs., Sümer Yayıncılık, İstanbul, 2018, ss. 311-312.

Kurucu teori uluslararası hukukun uygulanması açısından dezavantajlı bir konumda değerlendirilmektedir: Kurucu görüşlerin ortak unsurlarından biri devlet olmakla uluslararası hukuk kişisi olmak arasında yapılan ayırmadır. Dolayısıyla bu durum uluslararası hukuk nezdinde kişi olmayan siyasal toplulukların uluslararası hukuka aykırı eylemlerinin herhangi bir yaptırıma tâbi tutulamaması sonucunu doğurmaktadır. Örneğin kuvvet kullanma vs. Diğer yandan, aynı şekilde uluslararası hukuktaki haklardan da yararlanılmayacağı için o devlet/siyasi topluluk içinde yaşayan insanların ve grupların hakları da tehlikeye düşmektedir.⁶⁸

B. Açıklayıcı Teori

Açıklayıcı teori, bir siyasi topluluğun fiili biçimde devlet olarak kurulması ile uluslararası hukukta da devlet olabileceğini ifade etmektedir. Bir uluslararası hukuk kişisi olarak devlet olma, diğer devletlerin tanıma şartına bağlanmaz. Diğer bir deyişle buradaki tanıma işlemi sadece fiili durumun tespit edilmesinden ibarettir, devlet olmanın kurucu unsurlarından biri değildir.⁶⁹ 1933 *Montevideo* Sözleşmesi'nin 1. maddesi bir devletin oluşmasını sağlayan unsurları sıralamıştır: “Devlet, uluslararası kişi olarak aşağıdaki koşulları varlığında birleştirmek zorundadır: i) sürekli insan topluluğu; ii) belirli ülke; iii) hükümet; iv) öteki devletlerle ilişkiye girme yeteneği.”⁷⁰ Sözleşmesinin 3. maddesi ise devletlerin tanınmasıyla ilgilidir: “Devletlerin siyasal varlığı diğer devletlerin tanınmasına bağlı değildir. Bir devlet tanınmadan önce de varlığını ve bağımsızlığını koruma, kendi yargısını yapılandırma, yönetim örgütlemesini oluşturma ve ulusal çıkarlarını koruma hakkına sahiptir. Uluslararası hukuka göre devletin yukarıda belirtilen haklarını kullanması diğer devletlerin onayına bağlı değildir.”⁷¹ Sözleşmenin 6. maddesinde ise “Tanyan devlet tanınan devleti uluslararası hukuk çerçevesinde bütün hak ve yükümlülükleriyle kabul ettiğini belirtir. Tanıma şartsız ve geri alınmaz bir işlemdir” denilmektedir.⁷²

Açıklayıcı teorisinin uluslararası toplumda daha fazla kabul gördüğüne ilişkin yaklaşımlar mevcuttur. Bunun sebebi, açıklayıcı teorisinin kurucu teo-

⁶⁸ SHAW, Uluslararası Hukuk, s. 316.

⁶⁹ SHAW, s. 316.

⁷⁰ PAZARCI Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1989, s. 7.

⁷¹ AZARKAN Ezeli, “Devletlerin Tanınması ve 1933 Montevideo Sözleşmesi”, **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, Cilt: 15, Sayı: 4, 2016, s. 1063.

⁷² AZARKAN, s. 1063.

rinin uygulama açısından en zayıf noktasını içermemesidir: Devletler bir başka devleti tanıdıklarına dair beyan edici bir işlem yapmasalar dahi o devlet uluslararası hukuktaki hak ve yükümlülüklerine sahiptir. Örnek olarak Arap dünyası ve İsrail verilebilir. Kurucu teori kabul edilmiş olsaydı, İsrail'in tanınmaması bu ülkenin uluslararası hukukun başka devletlere saldırmama ve müdahale etmeme kurallarına riayet etmemesi demek olacaktır.⁷³ Ancak yine de açıklayıcı teorinin tanınmanın politik doğasına yenik düştüğü söylenebilir. Çünkü bir devletle diplomatik ilişkiler kurmamak da ilgili devletin hak ve yükümlülüklerini yerine getirmesini sekteye uğratabilecektir.⁷⁴

İlgili duruma özellikle Kosova'nın tanınması ile ilgili yaşananlar örnek verilmektedir. 4 Şubat 2008'de Avrupa Konseyi, Kosova'nın bağımsızlığının desteklenmesi yönünde bir karar almasına karşılık Yugoslavya'ya bağlı olan Kosova, 17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlığını ilan ettikten sonra birçok Avrupa Konseyi ülkesi tarafından tanınmamıştır.⁷⁵ Diğer yandan Kosova açıklayıcı teoriye uygun biçimde bir devlet olarak varlığını devam ettirmiştir ancak onu tanımayan devletler ülkenin siyasi eylem alanını daraltmaktadır. Rusya'nın veto yetkisi devam ettiği sürece Kosova'nın Birleşmiş Milletler'e girebilmesi oldukça zor görünmektedir.⁷⁶

1933 *Montevideo* Sözleşmesi'nde aranan koşullarla birlikte devletlerin tanınmasına ilişkin başka unsurlarda son 20-30 yılda gündeme gelmiştir. Bu unsurların varlığı uluslararası hukukta fiili durumun kurucu teori ile beyan edici teorinin arasında bir konumda olduğunu göstermektedir.⁷⁷ Devletler genellikle tanıma kriterlerine uygun bir biçimde kurulan devletleri tanımakta ve aynı zamanda kendi ulusal pratiklerine uygun düşen başka unsurlar da aramaktadırlar. Bunlardan en önemlileri tanınması planlanan ülkede hukukun üstünlüğünün, demokrasinin ve nükleer silahsızlanmanın gerçekleştirilmesidir.⁷⁸

---

⁷³ SHAW, Uluslararası Hukuk, s. 317.

⁷⁴ SHAW, s. 317.

⁷⁵ SHAW, s. 321.

⁷⁶ SHAW, s. 321.

⁷⁷ SHAW, s. 321.

⁷⁸ SHAW, s. 320.

III. DEVLETLERARASI TANINMANIN ETİK BOYUTU

1. Etik Tanınma İlişkisinin Devletler Açısından İmkânı

Devletlerarası tanınma ilişkisine etik açıdan bakmak zorlayıcıdır. Çünkü bu yaklaşımı benimsemek, hukukun uygulamada eşitleyici fonksiyonunu yerine getiremediği ve yetersiz kaldığı iddiasını içinde barındırmaktadır. Etik tanınma teorileri, politik tanınmada olduğu gibi farklı devletlerdeki toplumsal grupların çatışmalarına odaklanmaktadır. Çatışmaların, öncelikle bir “adalet meselesi” mi yoksa temelde bir “kimlik politikası sorunu” mu olduğunu tartışmaları mevcutken, uluslararası ilişkiler teorisyenleri öncelikle ikincisiyle ilgilenmişlerdir.⁷⁹ Etik yaklaşım teorisyenleri ise adaleti esas alarak çatışmanın eşit ahlâki değer ve saygı temeline dayanan bir tanınma modeli ile çözülebileceği ortak fikrini taşımaktadırlar.⁸⁰

Etik tanınma paradigmasını uluslararası ilişkiler alanına taşımak elbette teorisyenlerin kendi içinde de ayrılmalarına sebep olmuştur. Bunun en önemli sebebi tanınma teorisinin temellendirilmesinde çoğu düşünürün işe farklı unsur ve kavramları merkeze alarak başlamasıdır. Bu bağlamda Charles Taylor, Axel Honneth ve Nancy Fraser gibi düşünürler tanınma teorisi konusunda ortak ve farklı yaklaşımları benimsemişlerdir. Taylor ve Honneth, bireyler arası ilişkilerde tanınma paradigmasını “kendini gerçekleştirme” kavramı ile açıklarlar. Buna göre birey ancak bir diğeri tarafından tanındığında kendini tam anlamıyla gerçekleştirilebilir.⁸¹ Fraser’a göre ise, bir adalet meselesi olarak tanınma, tanınma düşüncesine kendini gerçekleştirme yerine, “sosyal statü” durumu olarak bakmaktır. “*Tanınma iddiası bozulmuş olan kişiliğin onarımını değil, dışlanmış tarafı ikincilleştirilmenin üstesinden gelerek toplumsal yaşamın aktif katılımcısı olmayı amaçlamalıdır.*”⁸²

Etik tanınma bireyler arasında gerçekleştiği gibi devletlerarasında da gerçekleşebilir mi? Belirtilen düşünürlerden Axel Honneth bu sorunun peşinden giderek, kendini gerçekleştirme temelli tanınma paradigmasının devletlerarası ilişkilere hangi yönlerden uygulanabileceğini ve uygulanamayacağına araştırmıştır. Honneth’e bazı yönlerden muhalif olan Mattias Iser dört

⁷⁹ BARTELSON, “Three Concepts of Recognition”, s. 118.

⁸⁰ BARTELSON, s. 118.

⁸¹ ÇÖREK Dolunay, **Axel Honneth’in Toplum Felsefesinde Tanınma ve Özgürlük**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos 2020, ss. 62-68.

⁸² ÇÖREK, ss. 62-68.

farklı biçimde devletlerarası etik tanınma ilişkisini temellendirmektedir. Aşağıda, değinilen bu görüşlere yer verilecektir.

2. Axel Honneth'in Düşünceleri

Axel Honneth bireyler arasındaki tanınma ilişkisini Hegel'in son dönem eserlerini yorumlayarak temellendiren bir eleştirel teorisyendir. Devletlerarası tanınma ilişkisini yorumlamaya da öncelikle Hegel'den yola çıkarak başlamaktadır. Ona göre Hegel'in hukuk felsefesi, batılı ulus devletler ile az gelişmiş halklar arasında bir ayırım yapmaktadır: Batılı hukuk devletleri birer ulus devlet olarak kendilerini ortaya koyarken yalnızca çıkarlarına uygun eylemlerde bulunurlar. Tanınma ve saygı yönündeki arayış, sadece hukuka sahip olmayan az gelişmiş topluluklara aittir.⁸³ Honneth de bu düşüncenin bugün hâkim fikir olduğunu kabul etmekle birlikte şu sorunun cevabının aranması gerektiğini belirtmektedir: “*Yürürlükteki amaca yönelik rasyonel-aktör tasarımı modeli bugün devletlerin farklı yerlerde birbirleriyle içine girdiği tüm politik gerilimleri, çatışmaları, savaşları açıklamak için yeterli midir gerçekten?... Tanınma mücadelesinin ve saygı kazanımının birincil motiflerine de devlet aktörlerinin çatışma davranışını ve politika dışı tavrını açıklayabilmek için başvurulması gerekmez mi?*”⁸⁴

Honneth yönelttiği soruyu kolektif özsaygı, meşruluk anlatısı, sembolik iletişim ve son olarak ulus ötesi güven inşası kavramlarıyla aydınlatır. Sırasıyla bu kavramlara değinmek gerekirse öncelikle birey, kolektif kimlik ve devlet arasında kurulan ilişki incelenmelidir. Dışlanma, aşağılanma gibi tanınmama deneyimleri, bireyler ve toplumsal azınlık gruplar için tanınma terminolojisi içinde ifade edilebilir. Ancak devletler söz konusu olduğunda bu psikolojik ifadeleri kullanmak tanınma ilişkisini açıklamak için yeterli değildir. Dolayısıyla farklı bağlamlara ihtiyaç vardır.

Bunlardan ilki her ayrı devletin içinde olduğu meşruluk zeminidir.⁸⁵ Bir devletin dış politika tavrı, sürekli halkın muhtemel beklentilerini karşılayıp karşılamadığı noktasında denetlenmektedir. Bu durum sadece demokrasinin yerleşik olduğu ülkeler için geçerli değildir. Otoriter devletlerde de liderler

---

⁸³ HONNETH Axel, “Devletlerarası Tanınma: Devletlerarası İlişkilerin Ahlaki Zemini Üzerine”, **Bizdeki Ben: Tanınma Teorisi Üzerine İncelemeler**, (çev. Özgür Aktok), İthaki Yayınları, İstanbul, 2018a, s. 202.

⁸⁴ HONNETH, s. 202.

⁸⁵ HONNETH, s. 209.

kendi etkinliklerini bu kriter üzerinden kazanırlar. Böylece devletin dış politik temsilcileri öncelikle ülkeleri içindeki “kolektif özsaygı”yı oluşturan öğeleri tanımalıdırlar: Bunlara geçmişte hayatta kalma çabaları, otoriter eğilimlere karşı sergilenen direnişler, kültür performansları örnek gösterilebilir.⁸⁶ Sonuç olarak bu öğeler, bir devletin içindeki kolektif kimliklerin tanınmaya ilişkin beklentilerini meydana getirmektedir. Ancak devletler sadece içindeki toplumsal grupların isteklerini hesaba katmazlar. Nitekim bu istekler tek bir yerden gelmediği için düzensiz ve belirsiz de olabilir. Devletler bu kolektif hissiyatların tamamını göz önüne alarak yorumlar yaparlar. Yorumları da dış politikada meşruluk anlatısı olarak kullanırlar.⁸⁷

Meşruluk anlatılarının diğer devletlere değer verme, saygı gösterme ve onları tanımama olarak ifade edilen biçimi diplomasideki sembolik mesajlaşmadır. Liderlerin jest ve mimikleri, temsilcilerin karşılanması, ses tonlarına kadar her türlü beden dili de tanınmaya ve tanınmamaya dair ipuçları vermektedir. Burada unutulmaması gereken iletişim biçiminin sadece stratejik amaçlara göre şekillenmemesidir.⁸⁸ “Devletler arasındaki tüm karşılaşmalar ve ilişkiler, devletlerin politik temsilcileri meşruluklarının güvencesini sağlamak için sürekli kendi halklarının deneyim ve arzularının yorumcusu olarak davranmak zorunda olduklarından dolayı, tanınma uğruna sürdürülen bir çatışmanın ahlâki baskısı altındadır.”⁸⁹ Burada devletlerarası tanınma ilişkisine ahlâki tonu veren temel, kolektif özsaygı arayışıdır. Honneth’e göre bireyler arasında olduğu gibi devletler arasında da tanınmanın alt ayrımlarını yapmak mümkün değildir ve önemli de değildir.⁹⁰ Çünkü hem ilişki daha belirsiz ve çok aktörlüdür hem de önemli olan tanınmanın biçimi değil, özsaygı arayışının aktörlerce nasıl yorumlandığıdır.⁹¹ Devletlerin çıkarlarının

⁸⁶ HONNETH, ss. 209-211.

⁸⁷ HONNETH, ss. 211-217.

⁸⁸ “... salt stratejik amaçlar ya da hesapların birincil, ayrılmış katmanını temel alan teorik bir çıkış noktası yoktur. Devlet aktörleri, kırılmalı bir kolektivite olan kendi nüfusu nezdinde varsayabileceği tanınma ihtiyaçlarını, keza, bir o kadar geçirgen olan yabancı bir nüfusun ahlâki tazminat ihtiyaçlarının göz önünde bulundurmada bu tür çıkarları dile getiremezler.” HONNETH, s. 213.

⁸⁹ HONNETH, s. 213.

⁹⁰ Mattias Iser bu hususun önemli olduğunu düşünmekte ve alt ayrımlar yapmaktadır. Bir sonraki başlıkta ifade edilecektir.

⁹¹ Honneth bireyler arası tanınma ilişkisini üç ayrı alt katmanda incelemektedir. Bu aile ortamında sevgi ile kazanılan özgüven; sivil toplumda saygı görme ile kazanılan özsaygı ve bir topluluk dayanışması içerisinde görülen değer karşılığı olarak özdeğerdir. Bkz. HONNETH Axel, **Tanınma Uğruna Mücadele**, (çev. Özgür Aktok), İthaki Yayınları, İstanbul, 2018b.

peşinden gidebilmesi ancak içindeki halkların kolektif özsaygılarının aşağılandığı algısına dayanılarak mümkün olabilir. Aksi takdirde meşruluk yitileceği için uluslararası etkinlik sağlanamaz. Buna en iyi örnek Versay (*Versailles*) Antlaşması ile gerçekleşen kolektif aşağılanma, oluşturulan intikam politikası ve ortaya çıkan nasyonal sosyalist diktatörlüktür.⁹²

Honneth'in düşüncelerine bütünsel bakıldığında, çıkar ve değerlerin birleşimi ile temellendirmenin yapıldığı anlaşılmaktadır. Son kertede savunduğu, ekonomik ve diplomatik gerilimlerin çözümünde hukuka başvurmadan önce her iki tarafın kolektif kimliklere, tarihe, kültüre karşılıklı saygı duyması gerektiğidir. Bu anlamdaki karşılıklı saygıya dayanan tanınma gerçekleşirse ulus ötesi devletler topluluğunda güven inşa edilebilir.⁹³

3. Mattias Iser'in Görüşleri

Toplum Felsefesi'ndeki tanınma teorisini uluslararası ilişkiler literatüründe tartışan bir kısım yazarların, tanınma ve kimlik meselelerini ele alarak devletlerarası ilişkilerde ampirik bir kanıtla ulaşmak maksadıyla psikoloji bilimine yöneldikleri belirtilmektedir. (Honneth, Greenhill, Ringmar, Wendt)⁹⁴ İnsanların kimlik oluşumunun ancak bir başkası tarafından tanınma ile mümkün olduğunu savunan ve buna ilişkin ampirik kanıtlar gösteren bu düşünürler, tıpkı tanınmayan insanların giriştiği tanınma mücadelesine uluslararası arenada tanınmayan devletlerin de teşebbüs ettiğini ileri sürmekte (Taylor, Honneth), bununla birlikte bu yaklaşımın tanınmanın normatif içeriğini ihmal ettiğini ifade etmektedirler.⁹⁵ Dolayısıyla kimliğe dayanmak yerine devletlerarası etik tanınma ilişkisi normatif olarak temellendirilmelidir. Mattias Iser bu çabayı gösteren yazarlardan biridir.

---

⁹² HONNETH, 2018a, s. 215.

⁹³ HONNETH, 2018a, ss. 223-224.

⁹⁴ Aslına bakıldığında Honneth bu eleştiriye bir cevap niteliğinde devletlerarasındaki ilişkilerin psikoloji bilimi ile açıklanamayacağını ancak devletlerin içerisinde azınlıkların, dışlanan grupların yaşadıkları deneyimleri anlatırken “acı çekme”, “eziyet görme” gibi ifadelerle psikolojinin terminolojisine başvurulduğunu ifade etmektedir. Honneth şöyle demektedir: “... Dolayısıyla çabalardan, ihtiyaçlardan ya da hissiyatlardan bahsettiğimizde kullandığımız psikolojik kavramlar uluslararası ilişkiler alanında yersizdir. Devlet aktörleri zihinsel tavırların taşıyıcısı değildir; politik olarak önceden belirlenmiş ödevlerin yerine getirilmesinin vesileridir.” İlgili kısım için bkz. HONNETH, 2018a, s. 207.

⁹⁵ ISER Mattias, “Recognition Between States? Moving Beyond Identity Politics”, **Recognition in International Relations: Rethinking a Political Concept in a Global Context**, Ed. Christopher Daase, Caroline Fehl, Anna Geis, Georgios Kolliarakis, Palgrave Macmillan, New York, 2015, s. 27.

Iser, devletlerarası ilişkilerde tanınmadan bahsedebilmek için devleti öncelikle dört ayrı başlıkta incelememiz gerektiğini düşünmektedir: 1. Devlet; 2. Devletin güncel hükümeti; 3. Kamu görevlileri; 4. Özel vatandaş grupları.⁹⁶ Devleti incelediğimizde, Honneth, devletlerarası tanınma ile ilgili yazdığı makalesinde, bir devletin sınırları koruma, ekonomik iyileşmeyi sağlama ve politik güvenliği koruma gibi görevlerinin devletlerarası etik tanınma paradigmasının çerçevesi içerisinde tanımlanamayacağını ileri sürmektedir.⁹⁷ Iser bu görüşe birkaç yönden itiraz etmektedir: “... *Bir devletin temsilcilerinin iki bağımsız görevle karşı karşıya olduklarını düşünmek mantıksızdır: Birincisi, seçmenlerinin tanınma ihtiyacına dikkat etmek (belki de kolektif kimliği onaylamak) ve ikincisi, işlevsel olarak tanımlanmış zorunlulukları yerine getirmek. İkinci görevin yerine getirilmesi vatandaşların haklarını korumak ve meşru çıkarlarına uygun şekilde tepki vermek için gerekliyse, bu tutum devletin vatandaşlarını yeterince tanıdığıın bir göstergesidir. İşte tam da bu nedenle, bahsedilen görevleri yerine getirme olasılığı bir devletin haklarına, yani diğer devletler karşısında sahip olduğu haklara aittir. Bu görevler, devlet ile vatandaşları arasındaki ilişki veya devletler arasındaki ilişkide, tanıma açısından tanımlamamız gereken şeyin bir parçasını oluşturmaktadır.*”⁹⁸

Hükümetlerin devletlerarası tanınmada etkisi önemlidir. Özellikle söz konusu bölünmüş bir ülke ise hükümetlerin diğer devletlere ilişkin tutumları devletin uluslararası sabit davranış biçimi ile çelişebilir ve yanlış tanımaya neden olabilir. Bazı durumlarda bir devletin kamu görevlisinin diğer devletin yalnızca başka bir kamu görevlisine saygısızlık etmesi de mümkün olabilir. Böyle bir durumda devletin ilgili kamu görevlisini uzaklaştırması veya onu görevinden almasını beklenir.⁹⁹ Ancak vatandaşlar devletin bazı politikalarına aykırı davranarak ifade özgürlüğü kapsamında diğer devletin gruplarına saygısızca davranırlarsa bu durumu önlemek çok daha zor olabilir.

Iser ayrıca devletlerarası etik tanınma ilişkisinin kademeli olarak dört alt ayrımda ifade edilebileceğini savunmakta ve hukuki tanınmayı da bu kapsamda ele almaktadır: 1. Temel hukuki tanıma (*basic legal recognition*); 2. Eşit saygı (*equal respect*); 3. Değer verme (*esteem*); 4. Güven (*trust*).¹⁰⁰ Bir

⁹⁶ ISER, ss. 30-31.

⁹⁷ HONNETH, 2018a, s. 206.

⁹⁸ ISER, “Recognition Between States?”, s. 31.

⁹⁹ ISER, s. 31.

¹⁰⁰ ISER, ss. 36-39.

devleti hukuken tanımak, o devlete saygı göstermenin bir ön koşulu olarak kabul edilmektedir. Etik bir ilişki için öncelikle karşıda bir muhatap bulunmalıdır. Ancak bu tanıma biçimi kesinlikle saygı göstermeden ayrılır, hukuki tanıma o devlete karşı nasıl bir tutumun benimseneceği hakkında bir şey söylememektedir.¹⁰¹ Eşit saygı gösterme konusunda ise yazar, John Rawls'un sözleşmecî fikirlerini esas almaktadır. Bu bağlamda, devletlerin diğer devletlerle ilişkilerindeki eylemler, başka bir devletin makul biçimde reddedemeyeceği ilkelere uygun biçimlenmelidir. Dolayısıyla “*ayrıcılıklar ancak bu ayrıcalıklara sahip olmayanlar için kabul edilebilirse haklı çıkarılabilir.*”¹⁰² Örneğin bazı devletlerin (G8 veya G20) küresel ekonomik düzeyin inşasında diğerlerinden daha fazla söz sahibi olması, etkilenen herkes için kabul edilebilir normatif standartlar açısından gerekçelendirilmelidir.¹⁰³

Paylaşılan bir standartla ölçülebilen belirli özellikler, beceriler veya katkılar bakımından bireylere değer verildiği gibi, belirli özellikler için bir devlete de değer verilebilir. Değer ve saygı kavramları sürekli aynı kategori içerisinde incelenmekle birlikte, yazara göre bir tarafın herhangi bir konuda üstün olduğunu düşünmek eşit muamele etmeye engel değildir.¹⁰⁴ Son olarak, iki kişi arasındaki bir arkadaşlık düşünüldüğünde bu ilişki karşılıklı ilgi ve paylaşılan deneyimler duygusundan kaynaklanmaktadır. Her iki birey de bağımsız kalmasına ve özerk bir şekilde yaşamlarına devam edebilmesine rağmen, önündeki zorluklarla birlikte yüzleşmeyi tercih etmektedir.¹⁰⁵ Devletler de bu ilişkiye benzer şekilde hayatta kalmaları ve elde etmeye çalıştıkları tüm hedefler için diğer devletlerin desteğine güvenebilir. Bu durumda güven ihlâli ancak o ilişki özelinde gelişen normatif beklentilerin yerine getirilmemesi sonucunda ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁶

SONUÇ

Bu çalışmada tartışılan tanınma meselesi, devletler merkeze alınarak teorik düzlemde incelenmiştir. Devletlerarası tanınmanın öncelikle politik boyutu ele alınmıştır. Politik tanınma ile hukuki tanınma arasında bazı fark-

---

¹⁰¹ ISER, ss. 36-39.

¹⁰² ISER, ss. 36-39.

¹⁰³ ISER, ss. 36-39.

¹⁰⁴ ISER, ss. 36-39.

¹⁰⁵ ISER, ss. 36-39.

¹⁰⁶ ISER, ss. 36-39.

lar mevcuttur. Uygulamada devlet olma kriterlerini yerine getiren siyasi topluluklar, hukuken tanıma zorunluluğu olmadığı için bir devlet olarak kabul edilmemekte ve ancak menfaatlere hizmet ettiği ölçüde kendileriyle ilişki kurulmaktadır. Ulusal çıkarlar ve tanınma arasındaki bu bağ birçok devletin uluslararası toplumda hak ve yükümlülüklerle sahip olup olmadığı tartışmalarını gündeme getirmekte ve politik tanınma mücadelesini doğurmaktadır. Bu bağlamda politik tanınma teorilerine değinilerek, tanınma mücadelelerinin ekonomik ve askeri amaçların yanı sıra kimlik politikalarına da dayandığı gösterilmeye çalışılmıştır. Ardından hukuki tanınmanın, uluslararası hukukta tanımanın kesin kriterlerini ortaya koyacak merkezi bir organ olmadığından düzenleyici ve eşitleyici işlevi vurgulanmıştır. Kelsen, Oppenheim, Lauterpacht gibi düşünürlerin görüşleriyle kurucu ve açıklayıcı teoriler açıklanmıştır. Son olarak devletlerarası tanınmanın etik boyutunun imkânı tartışılarak etik tanınma ilişkisini temellendiren Axel Honneth ve Mathias Iser'in görüşlerine yer verilmiştir. Buradan hareketle aslında etik boyutun kaynağının her ayrı devlet içindeki kolektif kimliklerin kolektif özsaygı arayışı olduğu üzerinde durulmuştur. Etik boyutu tanımlayan kolektif özsaygı ve her ayrı devletin eşit ahlâki değeridir.

Çalışmada yer verilen çeşitli kavram ve görüşlerden devletlerarası tanınmada hangi boyutun daha etkin olduğu ve boyutlar arasında nasıl bir ilişki olduğu soruları ortaya çıkmaktadır. Etik tanınma teorileri ulus ötesi barış ve güven ortamına ilişkin bir umut vaat etse de ilk bakışta hukuki ve etik boyutun politik tanınma uygulamalarından bağımsız olamayacağı izlenimi baskın çıkmaktadır. Çünkü devlet temsilcileri kolektif kimliklerin ahlâki taleplerini görmezden gelemezler ancak bu talepleri kendi politik çıkarlarına göre yorumlayarak uluslararası politikada kullanabilecekleri bir kılıfa sokmaktadırlar. Bugüne kadar tanınmayan birçok ülkede meydana gelen insan hakları ihlallerinin bu yöntemle üstü kapatılmıştır. Diğer yandan bahsedilen üç boyutun birbirini bütünlendiği varsayımı da kabul edilebilir görünmektedir. Politik çıkarların neden olduğu çatışmaların, uluslararası belgelerle çözümüne çalışılmakta ve son adımda hukukun yönlendiricisi olarak karşılıklı saygıya dayanan bir uluslararası toplum inşası amaçlanmaktadır.

KAYNAKÇA

- AZARKAN Ezeli, “Devletlerin Tanınması ve 1933 Montevideo Sözleşmesi”, **Gaziantep University Journal of Sciences**, Cilt: 15, Sayı: 4, 2016, s. 1055-1068.
- BARTELSON Jens, “Three Concepts of Recognition”, **International Theory**, Vol. 5, Issue: 1, March 2013, ss. 107-129, <https://www.cambridge.org/core/journals/international-theory/article/three-concepts-of-recognition/04CBBA44599E09717F1EDC3997F55D90>, (Erişim tarihi: 07.01.2021).
- CHWASZCZA Christine, “Recognition: Some Analytical Remarks”, **International Theory**, Vol. 5, Issue: 1, March 2013, ss. 160-165. <https://www.cambridge.org/core/journals/internationaltheory/article/recognition-some-analytical-remarks/2C331DB8DDA71BA31BDCD3F67C3500FF>, (Erişim tarihi: 07.01.2021).
- ÇÖREK Dolunay, **Axel Honneth’in Toplum Felsefesinde Tanınma ve Özgürlük**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ağustos 2020.
- DEMİRTAŞ ÇOŞKUN Birgül, “Alexander Wendt, Social Theory of International Politics” (Kitap İncelemesi), **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği, Cilt: 2, Sayı: 7, Güz 2005, ss. 189-194.
- EMİNOĞLU Ayça, “Uluslararası Politikada Devletlerin Tanınması: Ayrılma ile Ortaya Çıkan Devletlerde Tanınma Sorunu”, **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 9, 2015, ss. 123-141.
- ERALP Atilla, “Uluslararası İlişkiler Disiplini’nin Oluşumu: İdealizm-Realizm Tartışması”, **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, Der. Atila Eralp, 4. bs., İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- ERTÜRK Erdem, “Uluslararası Hukukta Tanınma Teorilerinin Eleştirel Değerlendirilmesi”, **Ankara Barosu Dergisi**, Cilt: 78, Sayı: 1, 2020, ss. 191-212.
- GEİS Anna, vd., “Gradual Processes, Ambiguous Consequences: Rethinking Recognition in International Relations” **Recognition in International Relations: Rethinking a Political Concept in a Global Context**, Ed. Christopher Daase, Caroline Fehl, Anna Geis, Georgios Kolliarakis, New York, Palgrave Macmillan, 2015, ss. 3-27.
- HEGEL, G.W.F., **Hukuk Felsefesi’nin Prensipleri**, (çev. Cenap Karakaya), 2.bs., İstanbul, Sümer Yayıncılık, 2018.
- HONNETH Axel, “Devletlerarası Tanınma: Devletlerarası İlişkilerin Ahlaki Zemi Üzerine”, **Bizdeki Ben: Tanınma Teorisi Üzerine İncelemeler**, (çev. Özgür Aktok), İthaki Yayınları, İstanbul, 2018a, ss. 201-225.
- HONNETH Axel, **Tanınma Uğruna Mücadele**, (çev. Özgür Aktok), İthaki Yayınları, İstanbul, 2018b.

- ISER Mattias, "Recognition Between States? Moving Beyond Identity Politics", **Recognition in International Relations: Rethinking a Political Concept in a Global Context**, Ed. Christopher Daase, Caroline Fehl, Anna Geis, Georgios Kolliarakis, Palgrave Macmillan, New York, 2015, ss. 27-45.
- KELSEN Hans, "Recognition in International Law: Theoretical Observations", **The American Journal of International Law**, Cambridge University Press, Vol. 35, No. 4, October 1941, ss. 605-617.
- OPPENHEİM, L., **International Law: A Treatise Vol. 1**, Second Edition, Longmans, Green and Co., New York, 1912.
- ÖKTEM Emre / KURTDARCAN Bleda, "Uluslararası Hukuk Varmış, Ona Geçen Gün Yolda Rastladım", **GSÜHFD**, No. 57, 2007, ss. 51-68.
- ÖKTEM Emre, "Teori ve Uygulamada Uluslararası Tanıma", **Erdoğan Teziç'e Armağan**, Galatasaray Üniversitesi Yayınları, No. 5, 2007, ss. 431-461.
- PAZARCI Hüseyin, **Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1989.
- RİNGMAR Erik, "The International Politics of Recognition", **The International Politics of Recognition**, Ed. Erik Ringmar, Thomas Lindemann, New York, Routledge, 2016, ss. 3-25.
- SHAW Malcolm N, **Uluslararası Hukuk**, Çeviri Ed. İbrahim Kaya, (çev. Yücel Acer, İbrahim Kaya, M. Turgut Demirtepe, G. Engin Şimşek), Ankara, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2018.
- ŞÖHRET Mesut: "Uluslararası Hukukta Devletlerin Tanınmasının Hukuki Boyutu ve Tanınma ile İlgili Başlıca Normlar", **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi (TAAD)**, Sayı: 38, 2019, ss. 63-88.
- WENDT Alexander, **Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi**, (çev. Helin Sarı Ertem, Suna Gülfer İhlamur Öner), 2. bs., İstanbul, Küre Yayınları, 2016.